

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

Крайнікова
Тетяна Степанівна

МАЛА ПРОЗА МИКОЛИ КАЛИНЧУКА
(ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИКИ)

Спеціальність 10.01.01 – українська література

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ-1996

21.10.12
Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі
Київського університету

ЛНБ України ім.В.Стефаника

00553879 (.)

Науковий керівник: Гаєвська Надія Марківна
кандидат філологічних наук, професор

Офіційні опоненти: Дубина Микола Іванович
академік АН ВШ України, доктор філо-
логічних наук, професор

Ткачук Микола Платонович
кандидат філологічних наук, доцент

Провідна організація: Київський педагогічний університет
імені М.Драгоманова

Захист відбудеться " 17 " лютого 1997р. о 14 год. на
засіданні спеціалізованої Вченої Ради Д.01.01.27 при Київсь-
кому університеті імені Тараса Шевченка (252017, Київ-17,
бульвар Тараса Шевченка, 14).

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці
Київського університету імені Тараса Шевченка (Київ, вул.
Володимирська, 58).

Автореферат розіслано

" 10 " січня 1997р.

Учений секретар
спеціалізованої Ради
доктор філол.наук,
професор

Л.В.Грицик

Загальна характеристика роботи

Одне із найважливіших завдань сучасної науки - висвітлення літературного процесу 20 - 30-х рр. XX ст., маловивченого в силу загальновідомих соціально-ідеологічних причин. Нині вже видаються нові історії та хрестоматії того-часного письменства, твори "вилучених" авторів, спеціальні дослідження про них. Серед цього масиву - художня спадщина вихідців із західноукраїнських земель В.Бобинського, М.Ірчана, Д.Донцова, Є.Маланюка, А. і І.Крушельницьких, Б.Лепкого, О.Ольжича, В.Гадзінського, які помітно розходилися в своїх політичних й естетичних позиціях, але розділили спільну долю "ворогів народу". До їх числа належить і Микола Калинчук - талановитий письменник, публіцист і громадський діяч.

Митець працював у літературі недовго, але залишив свій слід і в поезії, і в прозі, і в драматургії, і в літературній критиці. Його твори були вельми популярні в Західній Україні і за рубежом. Вони не сходили з сторінок періодичних видань "Вікна", "Нові шляхи", "Сель-Роб", "Металеві дні", "Західна Україна", "Світло", "Робітниця", "Українські щоденні вісті" та ін. Сучасник, називаючи письменника "надто значною силою творчою", пророкував йому й неабиякий майбутній успіх: " Від Калинчука треба нам сподіватися багато свіжого й сильного"¹. Але постійні переслідування з боку польського режиму (неодноразові ув'язнення в тюрмах Луцька, Рівного, Холма, Равіча, Дубна) змусили його емігрувати в радянську Україну. Тут у 1933р. Калинчука заарештували і вислали до Астрахані. 14 жовтня 1937р. життя митця обірвалося.

Актуальність теми дисертації визначається, таким чином, необхідністю повернути в літературу ще одну обдаровану і несправедливо забуту особистість. Адже ґрунтовне дослідження Калинчукової набуток не тільки розширює знання про розвиток західноукраїнської літератури 20-30-х рр. XX ст., про її особливості, зв'язки з попередниками тощо, сприяє всебічному осмисленню такого складного етапу, як "Розстріляне відродження" загалом. Актуальність роботи обумовлена також тією значною роллю, яку відігравала творчість М.Калинчука в того-

ЛНБ ім. В. Стефаника

1. Бобинський Василь. Гість із нечужої Поезії. Проза. Публіцистика. Літературна критика. Переклади. - К.: Дніпро, 1990. - С. 481. Далі, посилаючись на це видання, вказуємо в тексті лише сторінку.

часному письменстві, в становленні української малої прози, розбудові її художнього інструментарію.

Історія вивчення теми. Творчість М.Калинчука не висвітлювалася в нашому літературознавстві: негативні політичні ярлики стали заборонаю для зацікавлених спеціалістів. Тому рівень вивченості теми сягає окремих заміток критиків 20-30х рр. ХХ ст. (В.Бобинського, П.Козлянюка, І. Коломийців) та принагідних згадок сучасних вчених (І.Кульчицької, В.Кашенюка). Серед розробок, присвячених М.Калинчуку, - нариси проф. М.Дубини, опубліковані в книзі та періодичних виданнях¹.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що творчість письменника вперше стала об'єктом спеціального аналізу. Зібрано і систематизовано чималий Калинчуковий набуток: поезії, повісті, різножанрову малу прозу (понад 40 творів), п'єсу "Пурга", ще донедавна розкидані по різних періодичних виданнях 20-30-х рр. ХХ ст. та фондах архівів України.

Мала проза М.Калинчука - явище не тільки найцікавіше у його художньому світі, але й надто помітне і вагоме в тогочасній західноукраїнській літературі. Отож дисертація стала першим дослідженням, що вивчає й науково обґрунтовує її художню унікальність, місце в літературному процесі. При цьому найбільша увага приділяється питанням тематики і проблематики малої прози митця, її жанровій диференціації, особливостям образотворення та характеротворення. Принагідно дисертант звертається також до творів інших літературних родів, використовуваних письменником, - поезії, драматургії проаналізовано й повісті. Таким чином дається перше й найповніше в нашому літературознавстві уявлення про М.Калинчука як майстра художнього слова.

Його мала проза неоднорідна у плані майстерності: є у ній і справжні успіхи, і певні невдачі, викликані передусім класовою тенденційністю, агітаторством, що помітно знижували у слові міру естетичного. Успіхи пов'язані з синтезом вродженого таланту й невтомної праці. І те, і інше поціновується в роботі з позицій сучасного літературознавства, його кращих теоретико - літературних надбань.

---

1. Дубина М. Майстер полум'яного слова // Рад. Волинь. - 1987. - 10 жовтня.

Дубина М. Микола Калинчук // В кн.: Круті дороги повернення. - 1995. - С. 3-32.

Отже, робота вводить в активний науковий обіг нове ім'я; досліджує найприкметніше в поетиці автора; виважує цінність спадщини М.Калинчука за її художністю, за роллю в творенні західноукраїнської літератури 20-30-х рр. XX ст.

Метою роботи є ввести в літературний обіг напівзабуте ім'я, сформувані цілісне уявлення про різножанрову творчість М.Калинчука. Оскільки, якщо поезія, драматургія і повісті розглядаються побіжно, то мала проза навпаки вивчається поглиблено. Адже саме вона посідає чільне місце в Калинчуковій спадщині, володіє особливою художньою приналежністю. Аналіз набутку митця здійснюється на тлі всього літературного життя 20-30-х рр. XX ст. з метою визначити його місце у ньому; осмислити формування й функціонування Калинчукового художнього слова.

Виходячи з поставленої мети і завдань дослідження, в дисертації зроблено спробу: - окреслити постать Калинчука - письменника; сформувані оцінку його творчості;

- встановити межі його малої прози; проаналізувані особливості останньої;

- детально зупинитися на питаннях тематики і проблематики творів, прийомів образотворення та моделей характероворення;

- розглянути малу прозу М.Калинчука в аспекті її жанровидового та мовно- стилістичного розмаїття;

- дослідити багатокомпонентний творчий метод письменника.

Теоретико-методологічну основу роботи становлять наукові праці сучасних вчених з питань теорії літератури, загальних проблем естетики, філософії, історії, документи нарад і зібрань літоб'єднань західноукраїнських письменників. При оцінці літературних явищ і персоналій залучаються також історико- літературні дослідження І.Франка, С. Єфремова, М.Зерова, Д.Донцова, М.Бахтіна та ін. Вивчення новелістики М.Калинчука в письменстві 20-30х рр. XXст. та історії української літератури взагалі здійснюється за принципом історизму з використанням історико-зіставного та аналітичного методів.

Теоретичне значення роботи. Дослідження малої прози М.Калинчука дасть змогу глибше пізнати складний етап "Розстріляного відродження" в історії української літератури загалом та в західноукраїнській зокрема, сприятиме пізнанню закономірностей тогочасних естетичних шукань без політикоідеологічної упередженості.

Спеціальна робота з Калинчукової творчості унаочнює і спрямовує на подальше дослідження низки теоретико-літературних проблем: літературного характеру, жанрових форм, ідейно-тематичного аналізу тощо.

Практичне значення роботи. Основні положення й висновки можуть бути використані при вивченні історії української літератури 20-30х рр. ХХст. та теорії літератури; розробці шкільних та вузівських курсів; проведенні відповідних спецсемінарів та спецкурсів, а також при написанні пошукових досліджень (курсових, дипломних робіт); виданні творів письменника.

Апробація роботи. Дисертація обговорювалась на засіданні кафедри історії української літератури Національного університету ім.Т.Шевченка. Основні її положення були викладені у виступах автора на наукових конференціях Київського університету 1993-1996 рр. З теми дисертації опубліковано 4 статті.

Обсяг і структура дослідження. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків та бібліографії. В ній 198 сторінок. Бібліографія включає 227 назв.

ЗМІСТ РОБОТИ.

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми, доцільність її дослідження, визначено ступінь її вивченості, мету й завдання роботи. Показано джерела та матеріал дослідження, обумовлено методологічні принципи та методику його виконання, наукову новизну дисертації, її теоретичну та практичну цінність, апробацію, обсяг та структуру.

Перший розділ - "У світі ідей та образів. Моделі характеротворення" - присвячений аналізу ідейно-тематичного змісту малої прози М.Калинчука, питанням образотворення й характеротворення як наріжним у всій поетиці. У розділі доводиться, що багатство Калинчукової новелістики зумовилося шуканнями оригінального осмислення людини і світу. А останні, в свою чергу, тісно перепліталися з філософськими, естетичними, релігійними переворотами тієї драматичної доби.

Фундаментальними підвалинами характеротворення М.Калинчука є глибинне відчуття безпосередньої причетності до минулого-сучасного-майбутнього своєї вітчизни, несхибна віра у поступ нації, часткою якої мислить себе митець. Характер письменника виявляє себе на рівні поліфонічного світу ідей та образів, націлених на широке охоплення соціально-політичних та морально-етичних реалій епохи. Об'єднуючи твори в проблемні групи, можемо скласти ідейно-тематичну парадигму малої прози М.Калинчука, яка загалом окреслює коло його інтересів:

- важке становище робітників, приречених на нестатки, голод, каліцтва, передчасну смерть. Перетворення в умовах негуманного ставлення до робітника, знецінення його фізичних і творчих зусиль навіть улюбленої праці в муку ("Око", "Монтер", "У рідній стороні");

- життя в'язниці. "Правосуддя" і його методи. Людина - іграшка в руках інститутів держави ("Муховці", "Злочинець", "Убийник", "Есперанто");

- зvierоднілість моралі панівних класів, яка викликає в народі відкритий осуд і жадання боротьби. Кривава відплата гноблених за знущання над ними ("Преппишний Рим", "Нічка темна", "І буде людям радість...", "Погроза");

- розлад стосунків між рідними через злиденне існування, неможливість забезпечити добробут сім'ї. Руйнування віками встановлених законів життя на селі, народної етики. Поява нових рис ("Дяк", "У рідній стороні", "Живемо. Візерунки", "Диво", "Жнива");

- біль за те, що в тогочасному підпіллі живе дух бюрократизму, підозрілості, шукань "таємного ворога", від якого гине справжня жива робота ("Червоний плакат");

- великий світ і "маленька" людина з настроями самотності, розгубленості. Але пропорції можуть дещо змінитися, якщо людина відчує свою важливість, причетність до справи. Необхідність вибору єдино правильного шляху в житті ("Дяк", "Бджоли");

- відчуття людиною своїх сакральних зв'язків із світом, гармонії і мудрості космосу, нескінченності світобудови. Природно закладене в людині бажання кохати й бути коханою. Любов, тілесна і духовна, - "казкова" здатність людини ("Осінніми межами", "Обкрадене", "Сіножаті косять", "Пісня", "Пісня коханий", "І буде людям радість...", "Ясні зорі");

- вікові особливості і психологія сприймання світу дорослими і дітьми, потреба взаєморозуміння, тепла у їхніх стосунках, дитяча психіка в оціночному процесі життя ("Червоний шалик", "Вишні спіють", "Малі", "Осінь умирає").

Через ці найголовніші об'єкти уваги вже проглядається різнопланова, інколи суперечлива особистість письменника - ліричного і буремного, але завжди щирого і чесного, готового братися до найважливіших тем, порушувати найскладніші питання. А звідси - й багата галерея характерів та образів, що репрезентують Калинчукове розуміння людини в її соціальній та духовній своєрідності.

Характеротворення М.Калинчука якнайтісніше пов'язане з його естетичним ідеалом, пафосом творчості і, нарешті, художнім методом. Тому й згадані категорії вивчаються у розділі невід'ємно одна від одної.

Досліджуючи ідейно-естетичне ставлення митця до дійсності, принципи її відображення в творчості, бачимо, що в структуру авторського художнього мислення "капілярно" проникають класичні традиції і модерн. Картини художника написані то в реалістичному ключі ("Око", "Монтер", "У рідній стороні"), то виходять із надр експресіонізму ("Нічка темна", "Прешишний Рим") чи імпресіонізму ("Яні зорі", "Осінь умирає"), то несуть в собі риси екзистенціалізму ("Дяк", "Червоний плакат", "Бджоли"). Багатокомпонентність художнього методу, звісна річ, зумовила щоразу своєрідні (але взаємопереплетені!) риси Калинчукового характеротворення та образотворення.

Художні характери письменника неодноликі. За теоретичну базу їх дослідження в дисертації взято вчення М.Бахтіна про класичний та романтичний характери (характери-"доли" й характери-"ідеї")¹. Згідно з цією теорією, моделі характеротворення відрізняються принципами "основобудування" художнього характеру: першій притаманне розгортання характеру у вигляді людської долі, а за другою він мислиться як самостаття "вічна" ідея, що знаходить в конкретній особі (чи збірному образі) свого носія-виразника, персоніфікується в ньому.

У розділі приймається згадана термінологія і критерії диференціації характерів стосовно Калинчукового характеротворення. Однак, виділяючи в ньому дві зазначені групи, дисертант велику увагу звертає на неоднорідність останніх, взаємопроникнення обох методологій характеротворення.

За власне кількісним показником письменник однаково охоче вдається до обох моделей (групи за обсягом приблизно рівні), і в плані майстерності між ними встановлюється відносна рівновага.

Творам першої групи ("Бджоли", "Дяк", "У рідній стороні", "Червоний шалик", "Око", "Монтер" та інші) притаманна більшою чи меншою мірою розроблена фабула, тоді як твори "Пісня", "Пісня коханій", "Преписний Рим", "Нічка темна", "І буде людям радість...", "Осінь умирає", "Обкрадене", "Осінніми межами", "Ясні зорі", що належать до другої групи, навпаки усіляко стреміють до її втрачення. При цьому зародкова ситуативна картина в них часто будується мוזаячно-асоціативно, за законами емоційного; у першій групі ситуативні ряди сполучаються переважно хронологічно, хоча й використовуються логічно-психологічні зв'язки. Надавання переваги "зовнішнім" чи "внутрішнім" подіям, залежність характеру від обставин, інтенсивність фабули в творі викликані соціально-психологічною детермінацією. Остання - вирішальний критерій розподілу Калинчукових характерів. Її ступінь варіюється разом з "коливаннями" художньо-методологічних структур, з світоглядним підходом до розуміння і художнього відтворення людини. І якщо в першій моделі особистість - це її діла, пережите й вчинене, то в другій Калинчукова філософія людини стає філософією мікрокосмосу, генетично закла-

1. Бахтин М. Эстетика словесного творчества.- М.: Искусство. - 1986. - С. 161.

деного і нічим незумовленого.

Далі у розділі детально аналізуються прийоми та засоби Калинчукового характеротворення, з'ясовується різниця між художніми інструментаріями класичного і романтичного типів. Його наскрізною тенденцією є й намагання розглядати характер митця в контексті своєї та попередніх літературних епох, в розрізі алюзій, впливів, перегуків. Підкреслюється велика роль психологізму, котрий може розцінюватися в поетичі М.Калинчука як принцип художнього мислення. Тому кожний характер митця - окремішний духовний світ, емкий і глибокий.

Зображуючи "малих" людей, звичайних поліщуків, письменник ніколи не впадає в "кімнатний сентименталізм" (термін М.Бахтіна). Пафос маленького і часткового, приватного не притаманний його поетичі - образи "маленьких" людей в художника навпаки наповнені утвердженням великого й величного у них. Які могутні емоції вчуваються в протестах Мирона ("У рідній стороні") і Яреми ("Погроза"). Якої дивовижної краси душа розкривається в монолозі безіменної героїні "Обкраденого". І навіть у творах, написаних в екзистенціалістській манері ("Дяк", "Червоний плакат", "Бджоли"), людська особистість постає не лише збіднено-закинутою, а й у своїй самодостатній і складній суті. Ця фундаментальна концепція людини, втілена в образах і характерах М.Калинчука, ввібрала у себе філософський індивідуалізм перших десятиліть ХХ ст., загострену в тогочасному мистецтві колізію реального і реальності, людини і оточуючого.

Осмислюючи людську сутність, автор вдається до різноманітних її характеристик: психо-поведінкової, портретної, мовної, самохарактеристики, оцінок авторських та інших персонажів тощо. У творах з романтичною моделлю характеротворення особливо вагому роль відіграє пейзаж.

Зокрема, у розділі розглядаються особливості будови образних систем творів. Прикметною рисою Калинчукової новелістики (насамперед з класичною моделлю характеротворення) є введення оповідача. Персонаж - безпосередній свідок подій або близько знайома з їх учасниками людина особливо часто зустрічається в творах з класичною моделлю характеротворення. Охоче використовуючи цей прийом ("Злочинець", "Муховці", "Око", "Монтер", "Червоний плакат" та ін.), письменник дося-

гає оціночного ефекту характерів героїв, адже його оповідачі, як правило, бували й компетентні.

Калинчуковій малій прозі властивим є звуження образних систем. В "Есперанто", "Малих", "Монтері", "Сіножати косять", "Обкраденому", "Осінніми межами" діють один-два персонажі; інші - виписані надто побіжно, вони рудиментарні. Це дозволяє автору зосередитись на центральних характерах, надати кожному особливої художньої ваги. При цьому його герої - нерідко антиподи, що додає їм ще більшої виразності; а особливо цікаво осмислює митець екзистенціалістську опозицію "герой - світ" ("Дяк", "Бджоли", "У рідній стороні", "Червоный плакат").

В образотворенні М.Калинчука впадає в око наявність у групі творів генералізуючого жіночого образу, піднесеного над рештою інших сильним ліричним струменем. А у деяких ("Обкрадене", "Пісня") авторська мова ведеться від жінки - у цьому філософське розуміння митця жіночого начала світобудови. Знахідкою художника є й те, що вирішення моральних та соціальних проблем своєї сучасності здійснюється ним у сфері духовного буття людини. Світ ідей згаданих творів має естетичну першооснову - красу любові. У ній, як у фокусі, збираються роздуми письменника: вона власне і є його ідеалом, мірою людського в людині. Про це найліпше сказав він сам: "Простір, час, безмежність... гинуть у сяйві кохання, як капля в морі: таке велетенське, таке незмірне воно". А далі як висновок: "кохання є скарбом найдорожчим, щастям життя".

Закономірно, що життєвий і творчий ідеал М.Калинчука позначився на його поезиці, зокрема, призвів й до ліризації його малих творів, посиленого звучання авторського "я". Він охоче пише в суб'єктивно-елічній манері, наповнюючи художні характеристики особливою сповідальністю ("Вишні спіють", "Око", "Монтер", "Прешишний Рим", "Ясні зорі", "Обкрадене"). Невипадково структуру багатьох творів наскрізь пронизує звучний лейтмотив: чи то палахкотіння вишень ("Вишні спіють"), чи то клепання кіс ("Пісня коханій"), магічне замирання природи ("Осінь умирає").

Важливим ліризуючим і характеротворчим аспектом у художника є пейзаж. У переважній більшості його творів між людиною і природою встановлюється абсолютна психологічна "рівно-

вага". Але нетрадиційно вирішений пейзаж в новелі "Дяк": картини буання природи звучать дисонансом з настроєм і діями персонажа, ще болючіше підкреслюючи його безнадійну самотність.

Дещо меншу роль в характеротворенні митця відіграє інтер'єр. Проте в "Бджолах", "У рідній стороні", "Малих" письменник вдало знаходить в обстановці сцени саме ті штрихи, які підкреслять стан героя, мотивуватимуть його вчинок. Інтер'єр в М.Калинчука, як і пейзаж, ніколи не носить декоративного характеру - він насамперед виражальний, а не зображувальний.

Інколи митець відкрито тяжіє до виключності, екзотичності тла і, звичайно, такої ж унікальності героя. Цей порив у далі виявляється у різних формах: в застосуванні прийому камуфляжу (а надто у творах з романтичною моделлю характеротворення ("Прешишний Рим", "Нічка темна"), в поглибленні уваги до психічного життя людини (пошуки духовних глибин як противага до "зовнішнього", звичайного сприйняття дійсності), в трансформації реальності з дійсною в поетичну, а то й екзотично-поетичну, як це бачимо в "Пісні".

"Зацікавленість загадкою буття" (А.Бенуа) спонукає також художника творити образи-символи, через які проступає істинний смисл характерів, здійснюється їх ідейне утвердження. Червоний плакат ("Червоний плакат"), червоний шалик ("Червоний шалик"), "дівчина-сонечко" ("І буде людям радість...") розкривають справжню сутність героїв, яку не завжди можна вилучити із вчинку чи слова.

Поетиці Калинчукових творів властивим є глобально узагальнювати реалії життя, що, без сумніву, пов'язано з інтелектуалізацією тогочасного мистецтва. Звідси й посиленна увага до відсторонених тем, "вічних" питань, стремління мислити образами - поняттями. Твори з романтичною моделлю характеротворення "Прешишний Рим", "Обкрадене", "Пісня", "Пісня коханій", "І буде людям радість..." є так званими розгорнутими образами ідей свободи, любові, дружби, вірності тощо. Звичайно, вони не є відстороненими розумуваннями, адже в їхніх художніх реальностях синкретично об'єднуються усі плани: інтелектуальний, філософський, житейський.

Інтелектуалізацією творчості викликана разюча

цілісність Калинчукового художнього світу. Останній щоразу виявляє доцільність та закономірність своїх елементів. Так, наприклад, пунктирно намічені в "Преппишному Римі" та "І буде людям радість..." ідеї майбутнього далі широко розроблюються в диптиху "Пісня", "Пісня коханий". Тяжіння до інтеграції художніх образів, перегуки сенсів призводять до їх типологічної схожості і навіть здійснюються на рівні систем персонажів. Однак якщо мотиви в творчості М.Калинчука повторюються, то їх образне втілення, виразники-характери - ні.

Недаремно ще у 1927р В.Бобинський писав, що найціннішу рису творчості митця становить "вміння відтворювати надзвичайно складні, летючі, невловлені характери людей, кількома штрихами обрисовувати вичерпно складні, динамічні ситуації, фіксувати найдрібніші і разом найважливіші нюанси психіки" [С. 480]. Так, багатом є палітра Миколи Калинчука, і головне її завдання - говорити про людське ество, щораз цікаве, неповторне.

Другий розділ - "Жанро-видові форми малої прози Миколи Калинчука" - присвячений проблемі жанрової диференціації малої прози М.Калинчука; особливостям і способам засвоєння традиційних жанрово-видових форм в творчості митця; його новаторству у цій царині. При цьому жанроутворюючими факторами визнаються хронотоп, тип оповіді і сюжетно-композиційна організація тексту. Велика увага звертається на явища жанрової інтерференції, запозичення художніх засобів з інших мистецтв (кіно, драматургії, малярства).

Як відомо, кожна епоха і кожний її митець шукають свої оптимальні, "конгеніальні" форми, в які перелилась би їхня внутрішня сутність, найадекватніше виявив себе їх "дух". У літературі такими "формами" виступають жанри як "історично складені типи літературних творів".

М.Калинчук шукав свої "форми", шукав в ліриці, в драматургії, писав повісті. Але найорганічнішою його стихією була новелістика. У дисертації вивчаються об'єктивні і суб'єктивні причини, які спонукали художника звертатися саме до неї. Серед перших найважливіша - історична зумовленість і закономірність літературного процесу перших десятиліть ХХ ст. С. Ефремов з цього приводу писав: "Вже з огляду поодинок-

ких письменників можна було завважити брак монументальних творів. Нема часу на таку творчість і - головніше - нема навіть настрою. Життя біжить прудко. Те, що миттю западає в око, миттю і зафіксується на папері. Тому-то бачимо силу лірики, ескізів, новел, етюдів - і жодного більшого твору"¹.

"Фрагментарність", "уривчатість" новелістики, здатна прозрівати у загальне, глибинне, імпувала М.Калинчуку. Образно кажучи, уся його творчість - це "роман в новелах", кожна з яких - довершений, самодостатній світообраз, а в сукупності вони творять справжню епопею багатолітньої й драматичної сучасності.

Реалізувати талант саме в малій прозі змушували митця також і його особистісні якості. В.Бобинський, П.Козланюк згадують письменника як людину імпульсивну, емоційну, а водночас й глибоко поетичну натуру. Можна розцінювати як цікаву самохарактеристику його вислів: "Письменники кожної класи - це люде, передовсім, емоцій, і творчість їхня - це організація емоцій у художніх картинах"². Таке розуміння творчості привело Калинчука в новелістику.

В розділі підкреслюється, що Калинчуковий набуток є динамічною системою, що характеризується внутрішньою цілісністю, причому твори різних жанрових типів взаємодіють одне з одним, взаємовпливають на формування своїх структур. У кількісному плані в ньому переважають оповідання, новели, белетристичні і публіцистичні нариси, важливе місце посідають ліричні образки, картинки-замальовки, а також психологічні етюди, проте досить рідко зустрічаємо памфлет. Отож склад Калинчукової малої прози багатожанровий, що сприяє збагаченню й розширенню естетичного освоєння реалій життя.

Загальновідомо, що сучасна теорія жанрів інтенсивно працює над встановленням жанроутворюючих факторів прози. Цю проблему розробляли М.Бахтін, В.Головко, І.Денисюк, М.Поляков, В.Скобелев, але донині єдиної концепції не знайдено. У роботі жанроутворюючими факторами визнаються хронотоп, сюжетно-композиційна організація твору і тип повіствування, бо саме вони є головним, що забезпечує жанрову диференціацію у художньому світі М.Калинчука, а водночас його стильову цілісність.

Калинчуковій поетиці характерні непоодинокі "підказки"

---

1. Єфремов Сергій. Історія українського письменства / Вид. 4-е з одміннами й додатками. - Київ-Ляйпціг. - 1919. У 2-х т. Т.2. - С. 416.

2. Калинчук М. Про один "голод" // Вікна. - 1930. - № 6. - С. 48.

щодо розуміння жанрової природи окремих творів. Прикладом тому - "кримінальна історія" "Муховці", "репортажі" "Есперанто" й "Око", "пісні" ("Пісня", "Пісня коханій"), "візерунки" "Живемо". І хоча ці трактовки не завжди відповідають сучасному розумінню жанрів, все-таки не зважати на згадані дефініції митця не можна. Адже, як слушно зауважує дослідник В.Головко: "Якщо не рахуватися з жанровими визначеннями самого письменника, то при цьому підході з'являються і невідворотні втрати: втрачається спільність змісту жанрових "рядів" письменника, жанрова системність його творчості, і сам "жанр" із змістової нерідко перетворюється в формальну категорію"¹. Отож жанрова природа новелістики М.Калинчука вивчається в дисертації з врахуванням авторських "установок". Останні в свою чергу теж стають предметом аналізу: у розділі з'ясовується їхнє призначення, особливості, функціонування.

Найбільша частина розділу - це аналіз кожного жанро-видового ряду; з'ясування специфічності і типологічності текстів, об'єднаних у ці ряди; дослідження взаємовпливів жанрових "кlišе".

Досить неоднорідну групу в Калинчуковому набутку утворє оповідання ("Малі", "Монтер", "Муховці", "Диво", "Вишні спіють"). Адже, наприклад, організацією художнього часу і простору "Муховці" тяжіють радше до повістєвого типу творів і цим разуче відрізняються від "Малих", в яких час безпосередньої дії охоплює надто короткий проміжок. Важко ототожнювати з іншими Калинчуковими оповіданнями й "Диво", оскільки манера повістєвування в ньому принципово памфлетна і жанр його коректніше визначати як оповідання-памфлет. Немає чіткої послідовності й у використанні автором сюжетно-композиційних схем і прийомів. Приміром, насичена фабула (майже новелестична інтрига) "Муховців" доволі контрастує з послабленою зовнішньою подієвістю у творі "Вишні спіють", який взагалі з-поміж інших вирізняється щедрим використанням "акварельних" прийомів, етюдно-психологічного письма. Отож індивідуальні "обличчя" кожного з оповідань М.Калинчука легко вловлюються, проте відразу видно й те, що їх уподібнює. В.Скобелев називає цю якість підвищеною вагомістю "факту" як вираженням метонімічності, орієнтованості на "всю" дійсність².

---

1. Головко В. Жанр и композиция литературного произведения // Межузовский сборник. - Петрозаводск. - 1989. - С.17.
2. Скобелев В. Поэтика рассказа. - Воронеж: Изд-во унта. - 1982. - С. 18.

Справді, для Калинчукових оповідань надто характерним є прозрівання через подію в буття – це, по суті, вектор його художнього мислення в даних жанрових рамках. При цьому відразу слід застерегти: вагомість події не є в письменника виключною прерогативою оповідань – таке явище зустрічаємо і в новелах та нарисах. Але осмислюється подія у них по-різному, що має своїм результатом відмінності і специфічність структур згаданих жанрових планів. Відтак важливим завданням розділу є вивчити осмислення і перетворення художнього матеріалу у тих чи інших формах малої прози.

Потреба розповісти життєво правдиву історію, показати характерне для укладу життя, втілюючи його в окремі особистості – характерні відчувається також і в творах "Око" та "Есперанто". Але художньо адаптуючи і подаючи "факт", "історію", автор підходить до матеріалу вже з інших позицій – він пише про обране за законами нарису.

Нарис – один з улюблених у Калинчука літературних видів (і додамо: один з найпопулярніших в тогочасній західноукраїнській літературі). Письменник постійно оновлює цю форму. Відтак в Калинчуковому нарисі виділяється, принаймні, три різновиди: нариси художньо-публіцистичні ("Преписний Рим", "І буде людям радість..."), лірико-філософські ("Пісня", "Пісня коханій") та "документальні" ("Око", "Есперанто"). Єднає ці твори гострий інтерес до наболілого, суспільно значимого.

"Преписний Рим" та "І буде людям радість..." порушують проблеми громадянського та морального стану суспільства, фіксують плин суспільних настроїв. У них, як в "Оці" та "Есперанто", акцентований інтерес до соціального, а ще точніше – соціально-психологічного. Художньо-публіцистичним нарисам Калинчука, як ніяким іншим його творам, властивий дещо риторичний стиль, левна патетика. Очевидно, це викликано глобальністю порушених автором проблем: критичного загострення суспільних суперечностей, неможливості збереження існуючого ладу, необхідності революційного перетворення суспільних порядків. Нарис у Калинчука інколи підходить дуже близько до інших форм малої прози. Так, скажімо, "Пісня" і "Пісня коханій" – лірико-філософські нариси, які ввібрали в себе особливості поетики психологічного етюдю та поезії в прозі.

І причому не шляхом еkleктики, а органічного синтезу усіх компонентів, результатом якого й стало це складне жанрове утворення.

Вмілий нарисовець, М.Калинчук, подавши пам'ятні і болісні картини сучасності в "Оці" та "Есперанто", символічно зобразивши перехідність сьогodenня в "Преписному Римі" та "І буде людям радість...", намагається зазирнути в "будучину". До творення утопії його штовхає незадоволення дійсністю. Так, в "піснях" немає прямого її заперечення, але й жанр утопії не передбачає такої прямої: остання виражається приховано, підтекстово, мислиться в змісті самої жанрової форми. Отож громадянські позиції М.Калинчука (як і кожного письменника) допомагають зрозуміти й найбільш запитувані ним жанри, що ще раз спонукає до вивчення останніх.

Манери Калинчуківих "Пісень" споріднені, але не тожні з манерами його психологічних етюдів "Обкрадене" та "Осінніми межами". Споріднюючим фактором є ліричність. Вона робить оповідачем "Я"-героя (максимально суб'єктивізує повісткування); вона ж таки висуває на перший план почуття і настрої; розпорошує причинно-наслідкові зв'язки між ланками сюжету, пов'язуючи події і явища асоціативно, а, точніше, поетично-асоціативно. Адже в результаті практично кожна реалія стає в заданих жанрових рамках метафорою.

Як відомо, в 20-30х рр. ХХ ст. триває процес ліризації прози: трансформуються усталені канони письма, змішуються жанри, розпорошується фабульність творів, висуваючи на чільне місце події духовного життя. Калинчукова поетика підвладна цьому всеохоплюючому естетико-філософському руху: ліризм закладений в самих структурах його художнього мислення, в ладі мововедення, в інтонації, нарешті, в насиченості тексту різноманітними тропами. Він - не тільки особлива "пісенність" ("Пісня", "Пісня коханий..."), психологічна цілісність, інтимність, сповідальність психологічних етюдів ("Обкрадене", "Осінніми межами", "Нічка темна"), а й стає оповідальним типом образків "Ясні зорі", "Сіножаті косять", "Осінь умирає". Це ліризм побутового, який виникає внаслідок добачання краси у буденному, є результатом поетизації звичайного.

Жанр образка 20-30-х рр. ХХ ст., подаючи характерні кар-

тини народного типу і народного життя, набуває особливої здатності оцінювати явища насамперед з точки зору їх національної питомості. Це твердження стосується також творчості М.Калинчука. Коли він в образках обирає своїм героєм селянина, то ототожнює з ним найбільш адекватно збережений тип української людини, ще мало "зіпсованої" цивілізацією. Коли опoетизує її щоденні турботи, то звеличує суспільний спокій і працю, відкидає усе руйнівне як предмет художнього зображення. Коли говорить про національне, то робить це не крикливо-відкрито, принагідно, а в підтексті кожного слова, закладає в логіку художнього задуму.

Аналізуючи Калинчукові образки, бачимо, що в них побутові деталі й сюжетні фрагменти композиційно "зрощені" з пейзажними картинами. Скрип піску під колесами воза "шумить тихо, жалісно" ("Ясні зорі"). А гаряча пора жнив асоціюється в автора з наскрізним у творі образом сонця ("Сіножаті косять"). Отож буденне перетворюється в небуденне, звичне і звичайне - у щораз нове.

Одна з найцікавіших граней творчості М.Калинчука - новела ("Червоний плакат", "У рідній стороні", "Червоний шалік", "Дяк", "Бджоли"). Калинчукової новелі, як жодній іншій жанровій формі, притаманні широкі тематичні можливості. У ній він порушував питання самотності і суспільної необхідності людини, пануючої соціальної несправедливості, розходження між словами і ділом в підпільній роботі, а ще - писав про дітей, з боєм і любов'ю. А тематичне багатство забезпечувалося, звісна річ, вмілим володінням жанровою технікою.

У новелах митця відбувається потужне ущільнення явищ життя: часопростір стає обмеженим, сюжетна лінія і кожний образ набувають особливої "вибуховості", а слово оповідача - економності. Отож їхня структура на всіх рівнях - інтенсивна.

Світ Калинчукової новели тісно прив'язується до сучасності, набуваючи своєрідних хронотопічних рамок. Якщо зображення сучасності в ліричному образку та етюді обмежувалося її поетично-іраціональною подобою, то в нарисах вона була репортажем-фактом або навпаки узагальнювалась до абстрактного; в оповіданні тяжіла до споглядання буття в його процесу-

альності, то в часопросторіві рамки новели потрапляє соціальна злоба дня. Остання – і це принципово! – не зображується, а переживається, гостро, нерідко хворобливо. Автор свідомо орієнтується на психологічну складність моменту.

Відчуття трагедії – духовне за своєю природою, отож закономірно, що уся Калинчукова новелістика – про духовне життя людини, змушеної або виживати, або... Балансуючи на межі цих крайнощів, новелістичний герой завжди є згустком психологічної енергії. А ось донесення його внутрішньої дилеми митець постійно намагається урізноманітнювати: підключає багаті потенціали повістувальної манери, використовує неповторні моделі сюжетобудування. Систематизовуючи спостереження над навею М.Калинчука у розділі виділяються два її типи: новели-акції ("Червоний шалик", "У рідній стороні", "Червоний плакат") та новели власне психологічні ("Дяк", "Бджоли"). І хоч вони мають низку структурних відмінностей (в інтенсивності фабули, виборі оповідної манери, наявності часопросторових зміщень), спільне їх призначення – художній психоаналіз соціальної людини.

М.Калинчук засвоїв кращі здобутки української малої прози традиції І.Франка, М.Коцюбинського, В.Стефаника, О.Кобилянської. Але, належачи іншому "культурному пласту," він сміливо оновлює і розбудовує традиційні жанрові форми: його новели, оповідання, образки, етюди, нариси, памфлети стреміють виражати складну історико-культурну семантику 20-30-х рр. ХХ ст.

У висновках підбиваються підсумки дослідження, узагальнюються риси поетики М.Калинчука, визначається місце і значення цієї постаті в українській літературі.

Спадщину М.Калинчука слід розглядати на тлі усєї тогочасної літератури, "лівої" і "правої", західноукраїнської і наддніпрянської. Бо набуток митця органічно влився в прозу, творену не тільки В.Бобинським, М.Ірчаном, П.Козлянком, О.Гаврилюком, але й також М.Хвильовим, Ю.Яновським, Г.Михайличенком, Г.Косинкою, В.Підмогильним, А.Головком, О.Слісаренком; і не лише "вписався" в літературний контекст, а й сам активно творив його.

Науковий інтерес представляє художньо-рідова різнопла-

новість набутку письменника: він залишив свій слід і в поезії, і в епосі (малі форми та повісті), і в драматургії. Часто ці ланки переплітаються, що теж викликане притаманним письменнику пошуком, якісним багатством таланту.

Але не все, що писав він, вдавалося йому однаково цікаво і майстерно. Найслабший Калинчук - лірик, котрий подекуди збивається на одверту плакатність й агітаторство, підмінє художній образ лозунгами.

Шкода, що не до кінця сформувався Калинчук - драматург: в його художній спадщині знаходимо лише одну п'єсу ("Пурга"). Її високий художньо-естетичний рівень доводить непересічні здібності письменника, його відчуття специфіки та законів драми, вміння створити дійову особу і конфлікт. На нашу думку, драма заслуговує на окреме розгорнуте дослідження.

Найбільше розкрився Калинчук як прозаїк, котрому склала ім'я оригінальна мала проза. Вона - непересічне явище в українській літературі 20-30-х рр. ХХ ст., бо розширила її проблематику, прийоми і засоби художнього пізнання. Манери митця, часом суперечливу і "невстоєну", відрізняють такі риси, як гуманістичний пафос, в якому химерно поєдналося оптимістичне й трагічне світовідчуття; всепроникаючий психологізм, прагнучий сягнути глибинної суті образів та ситуацій.

Письменник був майстром характеру, і кожним з них він доводив самоцінність людини, право на життя та щастя. Ідейно-тематичне багатство малої прози М.Калинчука, різноплановість її образності закономірно позначилися на пошуках форми, перш за все жанрової. У спадщині художника виділяються оповідання, новела, ліричний образок, нарис, психологічний етюд, памфлет. Постійно експериментуючи з словом, він дбав про індивідуальність мови персонажів, про "звучність", інтонаційне багатство творів, шукав незбиті тропи. Митець любив гостру колізію, внутрішню і зовнішню, володів економним й експресивним письмом.

Микола Калинчук - письменник з великим творчим потенціалом, котрий не зміг цілком розкритися в історичній ситуації 20-30-х рр. ХХ ст. Однак краще в його набутку має нині повернутися до широкого читача, привернути увагу вчених-філологів.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях:

1. До проблеми сюжетобудування Миколи Калинчука // Інформаційний вісник Академії наук вищої школи України. Додаток. - К. - 1995. - N 4. - С. 18-26.

2. Історія та історична місія людини в драматургії І.Карпенка-Карого та М.Калинчука (на матеріалі "Сави Чалого" і "Пурги") // Матеріали Всеукраїнської міжвузівської наукової конференції, присвяченої 150-річчю від дня народження І.Карпенка-Карого. - К. - 1995. - С. 15-17.

3. Композиційні особливості малої прози Миколи Калинчука // Дослідження з філології. Випуск 3-й. - К. - 1994. - С. 7-16.

4. Проблеми виховання особистості й образи дітей Миколи Калинчука // Матеріали науково-практичної конференції "Ідеали та система цінностей молоді в умовах становлення української державності". - Тернопіль - 1995. - С. 9-12.

АННОТАЦІЯ.

Крайникова Т.С. Мала проза Николая Калининчука (Особенности поэтики).

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.01 – украинская литература. Киевский университет имени Тараса Шевченко. Киев. 1996.

Работа – первое специальное исследование, посвященное творчеству западноукраинского писателя 20–30-х гг. XX ст. Особое внимание уделено вопросам проблематики, технике создания литературных образов и характеров, многокомпонентному художественному методу (I раздел). Во втором разделе рассматриваются различные явления жанрово-видовой дифференциации малой прозы автора.

SUMMARY.

Krainikova T. The small prose of Nikolai Kalynchuck (the poetic's traits).

A thesis to fulfil the requirements of a master's degree in philology, speciality code 10.01.01 – Ukrainian literature, the Kyiv National University, Kyiv, 1996.

This Ph.D. thesis is the first special study devoted to the work of the West Ukrainian writer in the period of 20 – 30-ty years of XX c. The special attention is paid to the problems of theme, the technique of literature's figures and characters creation, the multi-component artistic method (the 1-st chp.). The varied phenomena of genre-form's differentiation of the author's small prose are regarded in the 2-nd chp.

Ключові поняття роботи: ідейно-тематичний аналіз; проблематика; художній образ; літературний характер; моделі, прийоми і засоби характеротворення; жанр; хронотоп; сюжетно-композиційна структура твору; тип оповіді.

Підп. до друку 3.01.97.
Формат 60x84 1/16. Папір офс. Друк офс.
Умовн. друк. арк. 1,2. Обл.-вид. арк. 1,4.
Тираж 100. Зам. 2.

Видавництво «Логос», Київ, вул. Б. Хмельницького, 19.

30583

453688
AV 36.688